

Alfred Gustave Herbert Bachrach

9 december 1914 – 18 december 2009

Met dank aan Pieter van der Merwe

Kosmopolitisme en kunst zijn de grote constanten in het leven van Alfred Gustave Herbert Bachrach – Fred voor zijn vrienden – de vroegere Leidse hoogleraar Engelse Letterkunde die op 18 december 2009 op 95-jarige leeftijd in Isleworth, West-Londen, is overleden. Beide aspecten, kosmopolitisme en kunst, heeft hij op onovertroffen wijze ook in zijn wetenschappelijke loopbaan weten te combineren. Het kosmopolitisme was hem als het ware aangeboren: het levenslicht aanschouwde hij op 9 december 1914 in Frankfurt, als zoon van een Franse vader van Moravische origine, lector aan de universiteit aldaar, en een Duitse moeder. Op vierjarige leeftijd kwam hij naar Nederland waar zijn vader, die bij het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog Duitsland had verlaten, inmiddels een baan aan de universiteit van Amsterdam had gevonden. Dat hij in een polyglotte omgeving opgroeide, hoeft bij een dergelijke achtergrond niet te verbazen; Frans, Duits en Nederlands kon hij zijn moedertalen noemen. Streng en veeleisend moet, zoals in veel gezinnen in die dagen, zijn vader zijn geweest, wat zijn moeder met liefdevolle toewijding compenseerde, al werd ze desondanks door haar beide zonen vanwege haar sterk Duitse accent wel geplaagd. Wat zijn ouderlijk huis voor zijn latere loopbaan heeft betekend, verwoordt Bachrach in zijn inaugurele rede uit 1953. Daar roemt hij zijn vader als eerste onder zijn leermeesters, omdat die niet alleen zijn onderwijs, maar zijn hele leven in het teken had gesteld van de ‘Vertaling’ – met een hoofdletter!

In de gebruikelijke zes jaar doorliep de jonge Bachrach de middelbare school aan het Amsterdamse Barlaeus Gymnasium. Hij raakte er bevriend met zijn latere Leidse collega, de romanist Sem Dresden. Het zou een verbondenheid voor het leven blijven. Zeven jaar deed hij daarna, aan de Amsterdamse universiteit, over de studie Engels, die hij in 1939, met het predikaat cum laude, afsloot. Zijn bijvakken waren – het zal niemand verbazen die hem heeft gekend - geschiedenis en kunstgeschiedenis. Nu leek hij, zoals gebruikelijk in die tijd, voor het leraarschap voorbestemd, al had hij de uitgesproken ambitie om te promoveren. Veelzeggend is dat hij aanvankelijk voor zijn proefschrift een kunsthistorisch onderwerp, de zogenaamde ‘Tapisserie de la Reine Mathilde’, had uitgezocht.

Het zou anders lopen: na een kort intermezzo als leraar in Alkmaar, trouwde hij in 1939 met Winifred MacManus. Het verhaal gaat dat hij haar

geschaakt zou hebben. Samen trokken ze naar Zuid-Frankrijk waar hij als kunstschilder de kost verdiende. Of de nood te hoog dan wel de grond hen onder de voeten te heet werd, we weten het niet, maar in 1940 vertrokken ze naar het toenmalige Nederlands-Indië waar hij leraar Engels werd in Semarang op Java. Misschien ontwikkelde hij in Indië wel zijn passie voor het zeilen, die hij zijn leven lang cultiveerde: bij de herdenking van de *Glorious Revolution* in 1989 zeilde een vloot Nederlandse jachten onder zijn leiding naar Engeland.

In Indië werd een zoontje geboren, maar de Japanse bezetting verstoorde het prille geluk van het jonge gezin. Bachrach werd gemobiliseerd en was als verbindingsofficier werkzaam, daarna volgden internering in zes verschillende kampen, marteling en dwangarbeid, die hem zo traumatiseerden dat hij er pas in zijn laatste levensjaren over kon praten. Nog in een levensloop uit de jaren negentig duidt hij de tijd tussen 1941 en 1946 aan als een periode van militaire dienst en wijdt hij aan zijn kamptijd geen enkel woord. De kunst, in de vorm van Shakespeares toneelwerk, hielp hem hier bij alle ontberingen te overleven: diens verzamelde werken vormden in het kamp zijn 'heilige boek'. Dat was illegaal, want van de Japanners mocht iedere gevangene slechts over één enkel geschrift, dat religieuze lectuur moest zijn, beschikken. De Shakespeare-uitgave, die hem in de moeilijkste tijd van zijn leven tot steun was geweest, koesterde hij zó dat hij ze later als hoogleraar, ook al was ze helemaal kapot gelezen, nog steeds gebruikte voor zijn roemruchte Shakespeare-colleges, waarmee hij in Leiden volle zalen trok.

Bij de bevrijding bleek zijn kind gestorven, zijn huwelijk ontwricht en waren alle aantekeningen voor zijn dissertatie verloren. Hij kon opnieuw beginnen. Bachrach werkte nog kort in Azië voor de militaire inlichtingendienst, scheidde en keerde naar Nederland terug, waar hij in 1947 trouwde met Catharina de Vries. Ze kregen drie kinderen. Uit een bestaan als ambtenaar bij het Ministerie voor Overzeese Gebiedsdelen verloor hem in 1948 een Rockefeller Foundation Fellowship dat hem in staat stelde om in Oxford aan Jesus College promotieonderzoek te verrichten. In 1951 voltooide hij aldaar bij George N. Clark zijn proefschrift over de dichter-diplomaat Constantijn Huygens en Engeland dat de veelzeggende ondertitel droeg: *A Pattern of Cultural Exchange*. Het was het begin van een veelzijdige wetenschappelijke loopbaan. In 1951 werd Bachrach docent Engels aan de Gemeentelijke Universiteit van Amsterdam, in 1953 volgde zijn benoeming

tot buitengewoon hoogleraar voor Engelse Letterkunde aan de Rijksuniversiteit Leiden, een aanstelling die twee jaar later werd omgezet in een ordinariaat. Hij zou het bekleden tot 1980, toen hij afscheid nam met een rede, getiteld *Storm en letteren*, een onderwerp dat recht deed aan veel aspecten van zijn persoon. Het typeerde de Shakespeare-specialist, die hij in zijn kamptijd was geworden, het positioneerde hem als de zeiler, die sinds zijn Indische jaren de elementen had getrotseerd en die vaak zelf de overtocht naar Engeland had gemaakt, en het legitimeerde hem als kenner van de negentiende-eeuwse Engelse schilder William Turner, wiens zeetaferelen hij bestudeerde en door wie hij zich bij zijn eigen teken- en schilderwerk liet inspireren.

De vele facetten van zijn wetenschappelijk werk kunnen niet verhelen dat de studie over Constantijn Huygens zijn *opus magnum* is gebleven. De dissertatie werd gepresenteerd als het eerste deel van een gepland groter onderzoek, dat het tijdvak van 1596 tot 1687 zou bestrijken. Wat in druk is verschenen, beslaat slechts de eerste 23 jaar ervan. Tot vervolpublicaties is het niet meer gekomen, terwijl hij zoveel materiaal moet hebben verzameld dat het uitbrengen ervan alsnog zeker lonend zou zijn. Huygens moet hem zo zijn hele leven hebben beziggehouden. Dat is niet verwonderlijk: in de polyglotte en kunstzinnige *homo universalis* moet hij, bewust of onbewust, een *alter ego* hebben gezien. De geest van zijn grote studie heeft hij dan ook, al is ze, in letterlijke zin, onvoltooid gebleven, volop uitgebouwd, doordat hij als geen andere anglist van zijn generatie de Engels-Nederlandse culturele relaties in de vroegmoderne tijd heeft bestudeerd en de literatuur in beide taalgebieden tegen die achtergrond heeft geplaatst. Vanuit zijn eigen ervaringswereld wist hij daarenboven kunst en literatuur te verbinden wat in zijn inaugurele rede uit 1953 over het dichteroog in de Engelse letterkunde een programmatische neerslag vond. Hij pleitte daar voor een eigen Nederlandse benadering van de Engelse literatuur vanuit het 'Oog' (ook dit met hoofdletter!), het picturaal-visuele, dat hij als 'bij het uitstek het erfdeel der Lage Landen' beschouwde.

Huygens, Shakespeare en Turner zijn de drie pijlers die Bachrachs wetenschappelijk werk schragen. In zijn onderwijs stond Shakespeare centraal. Daarmee wist hij ook een breed publiek te bereiken, wat wordt gestaafd door een boekje als *Naar het hem leek...* dat in 1957 in een oplage van maar liefst 10.000 exemplaren verscheen en in vijf brieven een inleiding tot Shakespeare wil zijn. Hij voorzag het van door hemzelf getekende illustraties. Voor de

persoonlijke inslag spreekt ook dat de adreesaat die hij voor ogen had, zijn oude schoolvriend Dresden was, die als romanist immers heel anders tegen het toneel van een Shakespeare aankeek dan hijzelf.

In de vroegmoderne tijd lag het zwaartepunt van zijn onderzoek, interculturaliteit was zijn voornaamste invalshoek. Aan deze aspiraties gaf hij een institutionele inkadering met de oprichting, in 1960, van het Sir Thomas Browne Institute aan de Leidse Universiteit, dat zich ten doel stelt de culturele relaties tussen Engeland en de Nederlanden in de vroegmoderne tijd te bestuderen, en dat inmiddels een respectabele reeks publicaties het licht heeft doen zien.

Waar mogelijk probeerde hij bij dit alles ook de beeldende kunst een plaats te geven. Dat dit lofwaardig was, werd al vroeg breed onderkend, wat de universiteit van Leeds ertoe bracht hem in 1963 een eredoctoraat op het gebied van de kunstgeschiedenis te verlenen. Een vrucht van dit streven waren tentoonstellingen als *The Orange and the Rose* in 1964 in het Victoria and Albert Museum in Londen, over Engeland en de Nederlanden tussen 1600 en 1750, of *The Shock of Recognition* over romantische landschappen in de Engelse schilderkunst en haar relatie tot de Nederlandse van de Gouden Eeuw in 1971 in de Tate Gallery en het Haagse Mauritshuis. Een breder publiek bereikte hij ook met de activiteiten die hij in 1988 en 1989 entameerde bij het derde eeuwfeest van de *Glorious Revolution*. Na zijn emeritaat bleef hij, onder andere als vicevoorzitter, betrokken bij de Engelse Turner Society, waar hij nog op 90-jarige leeftijd een voordracht hield. Zulke bezigheden stonden in een lange lijn van onderzoek; al in 1973 was een studie van zijn hand verschenen over Turner en Rotterdam, de vrucht van een Fellowship kort daarvoor aan het NIAS in Wassenaar, en nog *Turner's Holland* uit 1993, een publicatie naar aanleiding van een gelijknamige tentoonstelling in de Tate Gallery, bouwde hierop voort.

Fellowships vielen hem veelvuldig ten deel, zo werd hij in 1974 uitgenodigd voor een onderzoeksverblijf aan All Souls College in Oxford en nog in 1993 aan de Yale University te New Haven in de Verenigde Staten. Ook anderszins oogstte hij veel waardering voor zijn werk: Koningin Elizabeth benoemde hem in 1970 tot Honorary Commander of the British Empire en in hetzelfde jaar werd hij opgenomen in de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen. Daar hield hij op 12 maart 1973 zijn eerste voordracht over – hoe kon het anders – Shakespeare, en wel over diens *Henry IV*. Vanaf

1980 ten slotte mocht hij zich Ridder in de Orde van de Nederlandse Leeuw noemen.

De wetenschap maakte Bachrach allerm minst wereldvreemd. Bestuursfuncties ontliiep hij niet. Hij leidde het Sir Thomas Browne Institute als directeur vanaf de oprichting tot aan zijn emeritaat en was decaan van de Leidse Letterenfaculteit in de roerige jaren tussen 1964 en 1970. In Leiden maakte hij deel uit van een hechte vriendenkring, waartoe naast zijn schoolgenoot de romanist Dresden, ook de juristen Huib Drion en Willem Nagel, de slavist Karel van het Reve en de kunsthistoricus Henri van de Waal behoorden. Nagel, die zich als dichter van het pseudoniem J.B. Charles bediende, schreef voor hem het gedicht *Uitstel van eksekutie* in de bundel *De Blauwe Stoel* uit 1980.

Enkele jaren na zijn emeritaat gaf Bachrach, tot verbijstering van velen in zijn naaste omgeving, zijn leven een radicale wending; op 73-jarige leeftijd verliet hij Nederland voorgoed, vestigde zich in Londen, scheidde van zijn vrouw en trouwde in 1990 met Harriet Jillings-Carter. Daar, in Twickenham, besteedde hij zijn aandacht verder aan Turner, schilderde veel en leerde om over hetgeen hem in Japanse gevangenschap was overkomen, te praten. Zijn laatste levensjaren waren niet gemakkelijk: zijn gezichtsvermogen ging achteruit en zijn geheugen begon hem in de steek te laten. Een kleine maand na zijn overlijden is hij gecremeerd, op 15 januari 2010; tijdens een herdenkingsdienst op diezelfde dag in St. Stephen's in Twickenham bewezen meer dan 200 mensen hem de laatste eer; zijn kinderen en oud-collega's spraken er, er werden hymnen gezongen en gedichten van Shakespeare voorgedragen. Het was het sluitstuk van een bewogen leven. Zijn as is in de Noordzee uitgestrooid.

Een bewogen leven kan Bachrach niet worden ontzegd, maar het was ook een rijk leven. Het leven van een romanticus, altijd op zoek naar het ideale, zonder te weten wat dat ideale nu precies inhoudt. Maar is dat tegelijk niet ook de drijfveer en de tragiek van de ware wetenschapper, te moeten zoeken naar het ideale zonder te weten wat dat eigenlijk is? 'Britser dan de Britten' kopte *de Volkskrant* op 18 januari 2010 boven het bericht van zijn overlijden. De vraag is, of hij dat zelf ook zo zou hebben gezien: Naar zijn inaugurele rede te oordelen was zijn ideaal eerder om Britser te zijn dan de Nederlanders en Nederlander dan de Britten. Dat heeft hij ten volle waar gemaakt. De Nederlandse anglistiek, maar ook de Nederlandse geesteswetenschappen

als zodanig, hebben veel aan hem te danken: hij benaderde literatuur vanuit intercultureel perspectief lang voordat dat mode werd, en hij wist hoe cultuurtransfer functioneerde, lang voordat de theorie ervan werd ontwikkeld. Maar ook de Britse anglistiek moet hem dankbaar zijn: hij heeft als geen ander haar blikveld verruimd – met de betrokken kijk van buiten. Dat mag de rijke oogst worden genoemd van een gedreven geleerdenleven.

Bronnen:

Mondelinge mededelingen van Dr. C.W. Schoneveld

Bericht 'Fred's Memorial Service' van Elizabeth Druce

Archief KNAW

Necrologieën door Peter Brusse in *Vrij Nederland* van 16 januari 2010, door

Peter de Waard in *de Volkskrant* van 18 januari 2010, door Jaap Weeda in

Mare van 21 januari 2010 en door Pieter van der Merwe in *The Independent* van 5 februari 2010.

Wikipedia-artikel Fred Bachrach